

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних проблем розвитку банківської системи України та розробленню системи заходів щодо забезпечення стабільного, динамічного та ефективного розвитку вітчизняної банківської системи.

Ключові слова: банківська система, активи, зобов'язання, групи банків, капіталізація, стабільність, банківський нагляд.

Вступ. Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження та принципи організації якого визначено Конституцією України, законами України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність».

Відповідно до ст. 100 Конституції України, Рада Національного банку України розробляє Основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за їх проведенням. Основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці (Ст. 99 Конституції України). Основним пріоритетом Національного банку України при виконанні своєї основної функції є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі (ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»). У межах своїх повноважень Національний банк має сприяти стабільності банківської системи, дотриманню стійких темпів економічного зростання, а також підтримувати економічну політику Кабінету Міністрів України [2].

Більш детально цілі та завдання грошово-кредитної політики визначаються в Основних засадах грошово-кредитної політики, які щорічно ухвалюються Радою Національного банку України та ґрунтуються на базових критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку і Основних параметрах економічного та соціального розвитку України на відповідний період. Основні засади грошово-кредитної політики включають прогностичні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торговельного балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Національним банком України був розроблений проект документу «Основні засади грошово-кредитної політики на 2012 рік», який потребує розгляду та ухвалення Радою Національного банку. Відповідно до проекту Основних засад грошово-кредитної політики на 2012 рік головними пріоритетами грошово-кредитної політики є, зокрема, досягнення та підтримання цінової стабільності, забезпечення щорічного зниження приросту індексу споживчих цін та доведення його в 2014 р. до рівня 105% і подальшого утримання в межах 103 – 105%. Крім цього, Національний банк також планує продовжити роботу щодо сприяння відновленню інвестиційного кредитування, забезпечення стабільності банківської системи, підвищення гнучкості валютного курсу. Такі підходи відповідають положенням програми МВФ «стенд-бай», яку Україна започаткувала в липні 2010 р.

Відповідно до програми «стенд-бай» основною метою монетарної політики є зниження загального індексу споживчих цін до рівня не вище ніж 105% у середньостроковій перспективі. Для досягнення цілей щодо інфляції Національний банк під час здійснення монетарної політики в міру розвитку монетарного трансмісійного механізму має перейти до переважного використання процентної ставки

як основного інструменту монетарної політики та забезпечити гнучкість обмінного курсу.

Національний банк України, виконуючи свою головну функцію – забезпечення стабільності грошової одиниці України, виходить із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, сприяє стабільності банківської системи та додержанню стійких темпів економічного зростання.

Дослідженню проблем розвитку банківської системи у вітчизняній науковій літературі приділяється достатня увага. Цим проблемам присвячено наукові праці В.Д. Базилевича, В.М. Гейця, А.А. Гриценка, О.В. Дзюблюка, І.Б. Івасіва, Л.В. Кузнецової, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, С.В. Науменкової, Н.П. Шульги та багатьох інших. Разом з тим окремі питання щодо перспектив розвитку банківської системи в зв'язку з їх складністю та динамічністю сучасних економічних і політичних процесів залишаються поза увагою дослідників.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є аналіз сучасних проблем розвитку банківської системи України та розроблення системи заходів щодо забезпечення стабільного, динамічного та ефективного розвитку вітчизняної банківської системи.

Результати. В Україні існує дворівнева банківська система, яка включає Національний банк та банки, що функціонують як універсальні чи спеціалізовані банки (іпотечні, інвестиційні, ощадні, клірингові). Банки, що здійснюють свою діяльність на території України, за розміром активів поділені на чотири групи. За станом на 1 грудня 2010 р. перша група складалася з 17 великих банків з активами понад 14,0 млрд. грн.; друга група – з 22 банків з активами від 4,5 до 14,0 млрд. грн.; третя група – з 21 банку з активами від 2,0 млрд. грн. до 4,5 млрд. грн.; і четверта група – зі 115 банків з активами менше 2,0 млрд. грн.

За станом на 01 серпня 2011 р. 56 банків мали частку іноземного капіталу більше 10%, а 21 із них мали 100% іноземного капіталу. Частка іноземного капіталу у загальному зареєстрованому статутному капіталі українських банків за станом на 01 серпня 2011 р. становила 38,0% [4].

Два найбільші банки – «Державний експортно-імпортний банк України» і «Державний ощадний банк» є державними.

За станом на 1 серпня 2011 р. загальні активи всіх банків становили 1188,9 млрд. грн. (149,1 млрд. дол. США). Обсяг наданих банками кредитів складав 800,6 млрд. грн.; власний капітал – 148,6 млрд. грн.; кошти суб'єктів господарювання – 163,3 млрд. грн.; кошти фізичних осіб – 301,9 млрд. грн.

У 2010 р. сукупний регулятивний капітал вітчизняних банків збільшився на 18,5% і станом на 31 грудня 2010 р. склав 160,9 млрд. грн. Збільшення регулятивного капіталу було обумовлено збільшенням зареєстрованого та сплаченого статутного капіталу на 26,6 млрд. грн. та збільшенням субординованого боргу на 8,3 млрд. грн. За сім місяців 2011 р. регулятивний капітал банків збільшився на 7,3% і становив 172,7 млрд. грн. Балансовий капітал збільшився на 7,9% і склав 148,6 млрд. грн. [4].

Основні показники діяльності банківської системи в 2002 – 2008 рр. характеризувалися швидкими темпами зростання банківського кредитування. Накопичення значних обсягів кредитних ресурсів, вдосконалення строкової структури та зниження процентних ставок були основними причинами розвитку кредитної діяльності. Разом з тим, зусилля банків, спрямовані на збільшення довгострокового кредитування на фоні нестачі довгострокових ресурсів, посилили ризики, пов'язані з ліквідністю та платоспроможністю банківської системи, внаслідок невідповідності між строковою структурою активів та зобов'язань. Наприклад, у 2008 р. довгострокові кредити збільшились на 73,9% (або 215,8 млрд. грн.), в той час як довгострокові депозити зросли лише на 22,6% (або на 29,4 млрд. грн.). У 2009 р., довгострокові

кредити зменшилися на 3,8% (або на 19,7 млрд. грн.), в той час як довгострокові депозити зменшились на 49,9% (або на 79,4 млрд. грн.).

У 2010 р. довгострокові кредити зменшились на 4,7%, або на 21,0 млрд. грн., в той час як довгострокові депозити збільшилися на 62,9% або на 50,2 млрд. грн. У 2009 р. розрив між довгостроковими активами та пасивами скоротився на 77,0 млрд. грн., а в 2010 р. – на 7,1 млрд. грн. і склав 8,9 млрд. грн. [4].

Національний банк України проводить активну роботу щодо збалансування розміру та структури активів і пасивів вітчизняних банків і обмежує ризики, пов'язані з їх діяльністю. Так, починаючи з лютого 2008 р., банки повинні враховувати при розрахунку нормативу адекватності капіталу валютні ризики та довгострокові активні операції, які здійснені з перевищенням строків розміщення над строками залучення коштів.

За станом на 1 серпня 2011 р. сукупні зобов'язання банків України становили 877,4 млрд. грн., тобто протягом січня – липня 2011 р. відбулось їх збільшення на 9,1%, що було зумовлене, головним чином, збільшенням обсягу депозитів фізичних осіб та суб'єктів господарювання на 11,5% та 13,4%, відповідно. В той же час обсяг міжбанківських кредитів і депозитів та коштів Національного банку зменшився за цей період на 2,5 % та 9,5%, відповідно.

За станом на 1 серпня 2011 р. банки мали таку структуру зобов'язань:

- кошти суб'єктів господарювання становили 18,6%;
- кошти фізичних осіб – 34,4%;
- міжбанківські кредити та депозити – 19,2%;
- кошти бюджету та позабюджетних фондів – 0,8%;
- кошти Національного банку – 7,3%;
- кошти небанківських фінансових установ – 1,9%;
- субординований борг – 4,0%;
- цінні папери власного боргу – 0,7%;
- кредити, отримані від міжнародних та інших фінансових організацій – 4,4%;
- залишки коштів на кореспондентських рахунках інших банків – 1,3%;
- інші зобов'язання – 7,4%.

За січень – липень 2011 р. активи системи банків зросли на 8,9% і за станом на 1 серпня 2011 р. склали 1026,0 млрд. грн. (загальні активи – 1188,9 млрд. грн.). На 1 серпня 2011 р. банки мали таку структуру загальних активів:

- кредити надані становили 67,3%;
- вкладення в цінні папери – 8,2%;
- дебіторська заборгованість – 4,1%;
- основні засоби і нематеріальні активи – 4,4%;
- нараховані доходи до отримання – 4,5%;
- кошти в НБУ – 2,2%;
- готівкові кошти та банківські метали – 2,2%;
- інші активи – 7,1%.

У січні – липні 2011 р. обсяг наданих банками кредитів збільшився на 10,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2010 р. За станом на 1 серпня 2011 р. структура кредитів, наданих українськими банками, була такою:

- кредити, надані суб'єктам господарювання, становили 68,9%;
- кредити, надані фізичним особам – 22,8%;
- міжбанківські кредити та депозити – 7,2%;
- кредити, надані небанківським фінансовим установам – 0,02%;
- кредити, надані органам державної влади – 1,1%.

У 2010 р. обсяг довгострокових кредитів зменшився на 4,7%, а обсяг кредитів, наданих в інвестиційну діяльність, зменшився на 1,1%. Зменшення обсягу

довгострокових кредитів у 2009 – 2010 рр. було зумовлено, головним чином, відтоком коштів клієнтів з банківської системи протягом першого кварталу 2009 р.; обмеженим доступом до запозичень на міжнародних ринках; зменшенням частки довгострокових коштів у структурі запозичень; збільшенням обсягів проблемних кредитів та, як наслідок, збільшенням резервів для покриття ризиків за такими кредитами; погіршенням фінансового стану позичальників внаслідок несприятливих умов на зовнішніх ринках та низького внутрішнього попиту; недостатністю ліквідних активів, які можуть бути використані як забезпечення за кредитами та відсутністю ефективного механізму страхування; та обмеженими інвестиційними можливостями для використання вільних коштів.

У 2010 р порівняно з 2009 р. доходи банків зменшились на 4,3% і за станом на 31 грудня 2010 р. становили 136,8 млрд. грн., включаючи процентні доходи в розмірі 113,3 млрд. грн. (82,8% від суми сукупних доходів), комісійні доходи – 15,3 млрд. грн. (11,2%), результати від торговельних операцій – 2,2 млрд. грн. (1,6%) та інші доходи – 6,0 млрд. грн. (4,4%).

Доходи банків за сім місяців 2011 р. порівняно з відповідним періодом минулого року збільшились на 2,4% і за станом на 1 серпня 2011 р. становили 80,2 млрд. грн., включаючи процентні доходи у розмірі 64,3 млрд. грн. (80,2% від суми сукупних доходів), комісійні доходи – 1,0 млрд. грн. (12,5% від суми сукупних доходів) та ін.

У 2010 р. сукупні збитки банківського сектору становили 13,0 млрд. грн., в той час як за сім місяців 2011 р. загальна сума таких збитків склала 4,0 млрд. грн. [4].

До 2008 р. вітчизняні банки активно нарощували свої кредитні портфелі, головним чином, завдяки покращеному доступу до іноземного фінансування. Проте світова фінансова криза у другому півріччі 2008 р. обмежили доступ вітчизняних банків до іноземного фінансування. Крім того, політична нестабільність похитнула впевненість інвесторів у перспективах держави, що сприяло відтоку іноземного капіталу з України. Загалом, фінансова криза виявила слабкість вітчизняної банківської системи, що призвело до масового відтоку депозитів та скорочення кредитування, а українські банки зітнулися з проблемами ліквідності.

У 2008 – 2010 рр. Національний банк здійснив діагностичне обстеження усіх українських банків з метою виявлення банків, які потребували додаткового капіталу. Згідно з проведеними в 2008 – 2009 рр. обстеженнями 56 банків первинно потребували додаткового капіталу в сумі 38,7 млрд. грн. На підставі результатів діагностичного обстеження Національний банк вимагав від власників цих банків збільшити акціонерний капітал. Згідно з проведеним обстеженням та відповідно до рішення Національного банку 61 банку було затверджено обсяги збільшення розміру регулятивного капіталу.

У зв'язку з загрозою неплатоспроможності в період з жовтня 2008 р. до 23.08.2011 р. Національний банк призначив тимчасову адміністрацію та ввів мораторій на задоволення вимог кредиторів у 27 банках, включаючи п'ять банків, що належать до групи найбільших. За цей період ліквідаційна процедура була розпочата стосовно 16 банків (7 банків у 2009 р., 8 – у 2010 р., 1 – у 2011 р.). У серпні 2011 р. тимчасова адміністрація була припинена в одному з найбільших банків, ПАТ «КБ «НАДРА». За станом на 23 серпня 2011 р. тимчасова адміністрація залишалась у 5 банках. У 2009 – 2010 рр. ліквідаційні процедури були завершені по відношенню до 10 банків.

Національний банк постійно вживає адміністративні заходи для боротьби з нестабільністю в банківському секторі, включаючи заходи, що мають на меті запобігання відпливу коштів, забезпечення належного рівня ліквідності та безперебійного здійснення розрахунків, а також збалансування попиту та пропозиції щодо іноземної валюти. Зокрема, з кінця 2008 р. Національний банк ухвалив декілька постанов, якими розширювалось коло можливих засобів для отримання банками

підтримки ліквідності, пом'якшувались обмеження щодо окремих економічних нормативів і субординованого боргу та встановлювались певні обмеження щодо валютного контролю.

На фоні значного впливу коштів з банківської системи, особливо депозитів фізичних осіб, що негативно вплинуло на банківську систему, НБУ, як кредитор останньої інстанції, впродовж 2008-2009 рр. надав банкам кредити на підтримання їх ліквідності. Національний банк ухвалив положення щодо кредитної підтримки банків у випадку реальної загрози стабільності їх роботи яке регулює процедури надання та пролонгації кредитів. У 2009 р. запроваджено низку положень, направлених на надання банкам можливості ефективно реструктуризувати проблемні кредити або змінити валюту таких кредитів. Національний банк ухвалив спеціальні спрощені процедури фінансового оздоровлення банків, скоротив строки погодження змін до статуту, врегулював питання фінансового оздоровлення банків в умовах здійснення тимчасової адміністрації та рекапіталізації за участю держави та інших інвесторів.

У 2009 – 2010 рр. Національний банк з метою покращення процедури реорганізації та ліквідації неплатоспроможних банків прийняв низку додаткових положень, які надають тимчасовому адміністратору повноваження проводити реорганізацію банку, зменшувати розмір статутного капіталу банку, визначати нову номінальну вартість і здійснювати консолідацію акцій та їх додаткову емісію.

Крім того, Національний банк запровадив особливий режим контролю, який передбачає обмеження щодо діяльності банку шляхом призначення куратора банку, на якого покладено повноваження щодо здійснення постійного контролю за проведенням банком операцій.

Прийнятий Верховною Радою 31 жовтня 2008 р. Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів» разом з відповідним положенням Кабінету Міністрів України та постановами НБУ, впровадили нормативну базу для рекапіталізації українських банків Урядом шляхом придбання акцій таких банків. Зокрема, в результаті рекапіталізації Уряд повинен контролювати щонайменше 75% плюс одну акцію статутного капіталу банку (або щонайменше 60% плюс одну акцію статутного капіталу банку, якщо держава бере участь у рекапіталізації банку разом з третьою стороною – інвестором).

Рішення про рекапіталізацію окремих банків приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Національного банку. Так, 10 червня 2009 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанови щодо рекапіталізації трьох банків України шляхом придбання їх акцій за рахунок облігацій внутрішньої державної позики. У липні 2009 р. Уряд здійснив внески у вигляді ОВДП в сумі 3,1 млрд. грн. в ВАТ «Укргазбанк», 3,6 млрд. грн. в АКБ «Київ», та 2,8 млрд. грн. в АК «Родовід Банк». У 2011 р. було здійснено додаткову капіталізацію АБ «Укргазбанк» у сумі 4,3 млрд. грн., АТ «Родовід Банк» – у сумі 3,9 млрд. грн. в обмін на ОВДП. За станом на 1 серпня 2011 р. участь уряду в цих банках становить 93% в «Укргазбанку» та понад 99% – у банку «Київ» та банку «Родовід».

Важливе значення для підтримання стабільності банківської системи має створення санаційного банку – банку, основним завданням якого є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. Санаційний банк створює Кабінет Міністрів України за поданням Національного банку України, узгодженим з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів, банківської діяльності податкової та митної політики. Банк набуває статусу санаційного з моменту видачі йому Національним банком України ліцензії та має право здійснювати лише операції, передбачені цією ліцензією. Порядок видачі ліцензії санаційний банк, регулювання діяльності та нагляд за санаційним банком здійснюються у порядку, передбаченому нормативно-правовими актами

Національного банку, погодженими з Кабінетом Міністрів України та Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності. Санаційний банк не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [1].

В Україні санаційний банк створено у вересні 2011 р. на базі ПАТ «Родовід Банк» відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів «Про утворення санаційного банку». Основна мета роботи даного банку полягає в отриманні коштів за проблемними активами для подальшого задоволення вимог кредиторів.

Головними завданнями створеного санаційного банку є: продовження роботи щодо повернення власних активів ПАТ «Родовід Банк»; робота з проблемними активами державних банків і банків, капіталізованих за участю держави.

Термін діяльності санаційного банку не повинен перевищувати п'ять років. Для компенсації різниці між вартістю зобов'язань і активів, що відчужуються, держава надає фінансову допомогу санаційному банку, на користь якого відчужуються активи та/або зобов'язання банку, в розмірі, що не перевищує різниці між зобов'язаннями перед фізичними особами – вкладниками банку в межах сум, що підлягають відшкодуванню Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, у тому числі відчуженими, та вартістю відчужених на користь санаційного банку активів банку. Вартість активів банку, що відчужуються на користь санаційного банку, визначається незалежними оцінювачами відповідно до закону про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні [3].

Висновки. Таким чином, відповідно до Програми економічних реформ Президента України та з метою посилення ролі фінансового сектору в розвитку економіки у 2010 – 2014 рр. передбачено запровадження таких основних заходів:

- сприяння реструктуризації проблемних активів банків, продовження процесів рекапіталізації, реорганізації та ліквідації банків, які стали неплатоспроможними протягом фінансової та економічної кризи;

- вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб, посилення вимог до розкриття банками інформації, а також підвищення відповідальності за неналежне використання інсайдерської інформації на ринку цінних паперів;

- продовження подальшої капіталізації банків і сприяння консолідації у фінансовому секторі, покращення пруденційного нагляду за фінансовими установами, включаючи нагляд на консолідованій основі, завершення переходу до підготовки фінансової звітності усіма фінансовими установами на основі МСФЗ, приватизація банків, рекапіталізованих за участю держави у 2009 р.;

- запровадження нових ринкових інструментів для акумулювання та перерозподілу довгострокових фінансових ресурсів, включаючи заходи в рамках запровадження системи обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення.

Література

1. Про банки і банківську діяльність // Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.
2. Про Національний банк України // Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV.
3. Про утворення санаційного банку // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2011 р. № 880-р.
4. Статистичний бюлетень Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Summary. This article discusses the current challenges faced by Ukrainian banking system and the development of comprehensive set of measures to ensure sustainable, dynamic, and efficient development of national banking system.

Keywords: banking system, assets, liabilities, bank peer groups, capitalization, stability, bank supervision.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2011